

Az új demokráciák helyzete, európai uniós törekvések a Balkán-félszigeten. Magyarország lehetséges szerepe

Az MSZP Nemzetpolitikai Tagozatának ülése
2003. december 12.

Tabajdi Csaba, a tagozat elnöke

Azért tűztük ezt a témát napirendre, mert az Európai Unió kívül ez a legfontosabb régió a magyar külpolitika számára. Nem árt ezt nekünk tudatosítani, sok oknál fogva (biztonsági, gazdasági, nemzetpolitikai). A Balkánon béke van, de még sincs stabilitás. Egy nagyon sajátos állapot ez, és általában is jellemzi az amerikai és a nyugati béketeremtést, hogy már nem dörögnek a fegyverek, de semmi nem oldódott meg. – Van három nemzetközi protektorátus. Lényegében Bosznia egységét a nemzetközi protektorátusnak köszönheti, államszerkezete máig nincs végiggondolva. Koszovó létét ugyanígy a nemzetközi jelenlétnek köszönheti, jövője ugyanígy nincs végiggondolva. És ha nem is ennyire durván, igaz ez a protektorátus Macedónia esetében is. Azt lehet mondani, hogy nemzetközi jelenlét nélkül nem tudna igazán stabilan működni. Ennél több konfliktus is van. Ezért nekünk érdekünk a rendezés, érdekünk az, hogy itt ne csak béke legyen, hanem tartós stabilitás és bizonyos gazdasági fejlődés is.

Az első és a leglényegesebb feladat szerintem, hogy gazdaságilag jelen legyünk. Gazdaságilag tulajdonképpen néhány nagy multi, vagy multinak tekinthető magyar céget kivéve nem vagyunk jelen. Ez alól üdítő kivétel a MOL Horvátországban, a MATÁV Macedóniában, az OTP Bulgáriában, és talán Albániában. Messze nincs azonban olyan komoly gazdasági jelenlét, amit Magyarország gazdasági érdeke megkívánna.

A második ilyen elem az, hogy minden ország deklarálta az Európai Unióba törekszik. Eddig egy ország jutott be, Szlovénia. Ezt az országot már nem is lehet, tulajdonképpen Dél-Kelet-Európának tekinteni. Úgy veszem észre az Európai Parlamentben is, hogy Szlovénia nem nagyon akar szerepet vállalni. Azt lehet talán mondani, hogy Magyarország az, amelynek kiemelt szerepe lehet, hogy segítse ezen országoknak az uniós integrációját. Különösen

Keletről Nyugatra Európa közepén

igaz ez Horvátországra, amelynek piacodosása, demokratikus hagyományai, politikai kultúrája, már most lényegesen előbbre tart, ha van ilyen eukomform mérce, mint mondjuk akár Románia vagy Bulgária. Kérdés, hogy az új kormány milyen irányba fog mozdulni. Én e tekintetben is bizakodó vagyok. Nekünk nagyon fontos érdekünk, hogy Horvátországot a következő körbe megpróbáljuk beemelni. Ehhez rengeteg érdekünk fűződik.

A harmadik – az államszerkezeti, interetnikai konfliktusok. Magyarország kiváló szakemberekkel rendelkezik. Azt tapasztalom kint az Európai Parlamentben, hogy fogalmuk sincsen arról, hogy Koszovó kérdését hogyan lehetne rendezni tartósan, vagy hogy Bosznia–Hercegovina, mint mesterséges államalakulat helyett hogyan lehetne egy életképes államalakulatot létrehozni? Nekünk kreatív módon kellene gondolkodnunk ezekről a kérdésekről, még akkor is, ha ezek nagyon bonyolult kérdések. A nemzetközi szervezetekben való magyar jelenlétről Őszi István nagykövet biztosan fog beszélni. A biztonsági elemekből én csak azt emelném ki, hogy ez egy tartósan schengeni határ lesz. Komoly biztonsági kockázataink vannak, embercsempészet, kábítószercsempészet. Ez mind onnan Délről jön, tehát ennek a térségnek a stabilizálása biztonsági érdekünk is. A következő elem, és ezt mint dél-alföldi nem hallgathatom el, hogy Dél-Alföld számára Szeged, Bácska, Baja, Békés megye, a ma még perifériális körzetek centrummá válhatnak, ha megalkotunk egy határon átívelő koncepciót, és mi ezt segítjük. Kellene továbbá egy Balkán kutatás. Nincs ma Balkán kutatás, pontosabban vannak kiváló Balkán kutatóink, de nincs koordináció, a politikai döntéseket elősegítő balkáni kutatás.

Mi lehet Koszovó státusza, hogyan lehet ezt az egész albán problémát megoldani, amely ma Dél-Kelet-Európának a legnyűgösebb problémája? Kellene egy Balkán Intézet, mint ahogy Oroszország és Ukrajna Intézet is kellene. Mi az Európai Unióban, de a térségben is csak akkor fogjuk tudni kihasználni az előnyeinket, ha mindenkinél jobban ismerjük a térséget, és ha ezt a politikai döntéshozók is tudják. Sok illúzióm nincsen. Ha végül semmi nem megy, kellene csinálnunk egy Balkán Társaságot a balkán kutatók szellemi koordinációjára. Természetesen ez akkor lenne igazán működőképes, ha ehhez bizonyos megrendelői pénzek is tartoznának.

Őszi István, volt belgrádi és ljubljanoi nagykövet

Nem ígérem azt, hogy mindazokra a kérdésekre, amiket Tabajdi Csaba felvetett, választ fogok adni. Már csak azért sem, mert meghaladná a képességeimet és a rendelkezésünkre álló időt. A Balkán, Dél-Kelet-Európa a magyar külpolitikának és a magyar diplomáciának kiemelt területe kell, hogy legyen. De nem az. Minden, amit meg tudunk és meg akarunk valósítani, ebben a térségben játszódott le. És meggyőződésem szerint itt fog lejátszódni. Még ha belekalkuláljuk azt, hogy a külső hatások nem gyengülnek, hanem erősödni fognak. A második érvem az, hogy vannak sajátos érdekeink, amelyek idekötnék bennünket, itt oldha-

tók meg. Nemcsak, hogy itt oldhatók meg, hanem elsősorban általunk. A harmadik érv az, hogy az integrációs és egyéb kötelezettségünk – itt elsősorban Európai Unióra és NATO-ra gondolok – nyilvánvalóak és a jövőben még inkább nyilvánvalóvá lesznek. Ezeknek a kötelezettségeknek a teljesítése csak ebben a régióban képzelhető el legmegfelelőbb hatásfokkal és számunkra a legnagyobb előnnyel.

Konkrétan érdemes szólni a történelmi kötődésekről, arról, hogy évezredekken keresztül együtt éltünk. Ez a régió általunk és velünk fejlődött régióvá, számos pozitív és még több negatív dolog köt bennünket össze. Tapasztalatból tudjuk, hogy a negatív dolgok legalább olyan erős kötődést jelentenek, mint a pozitívek, sőt, ha a kényszerek oldaláról nézem, akkor talán még nagyobbak. Ide sorolom én a konkrét dolgok közül, amely sajátosan magyar probléma: Trianon örökségének felszámolása. Amikor Trianon örökségéről beszélek, akkor ezt a témát úgy kezelem, mint az egyetlen olyan kérdést, amelyik a 20. és a 21. században kizárólagosan magyar probléma. Tehát csak általunk oldódhat meg, és bizonyos értelemben előfeltételét jelenti annak, hogy vágyaink és terveink ebben a régióban teljesülnek-e, és Magyarország valóban egy pozitív regionális politikának kidolgozója és megvalósítója lesz-e.

Amikor Trianon örökségéről beszélek, természetesen első helyen a kisebbségi kérdésnek a megoldására, illetve kezelésére gondolok. Hiszen tudjuk az elmúlt 80 esztendő tapasztalataiból, hogy a *magyar kisebbségek helyzete* és a szomszédságpolitika egymástól elválaszthatatlan, és elválaszthatatlan lesz a jövőben is. De amikor Trianon örökségéről beszélek, nyilvánvalóan arra is gondolok, hogy végre eljött az idő, és a lehetőség is megteremtődik arra, hogy a régió országai, az ún. utódországok között organikus kapcsolatok alakuljanak végre ki, és a politika visszaszoruljon arra helyre, amely őt megilleti, és a régió ügyei egyre inkább a gazdaságnak a szereplői, a helyi politika és mindenek előtt az állampolgári érdekek alakulása mentén fejlődjenek. Előttünk áll még 80 valahány év után is, hogy megpróbáljuk végre helyreállítani a Kárpát-medencében az *infrastrukturális kapcsolatokat*, hogy végre a határok szabadon átjárhatók legyenek. Ha átjárhatók lesznek, akkor ezzel élni is tudjunk. Végre olyan gazdasági és pénzügyi viszonyok alakuljanak ki, amelyek a közvetlen együttműködést lehetővé teszik, és nem akadályozzák.

A legfontosabbnak mégis azt tartanám, hogy Magyarország geopolitikai helyzete, jelesül centrális helyzetünk diktálja azt, hogy ebben a térségben fontos és aktív szerepet játsszon. Regionális politika nincs Magyarország nélkül, és Magyarországnak a környezetével nem lesz harmonikus kapcsolata, ha ezt a centrális helyzetét nem próbálja meg a saját java és a környező országok javára érvényesíteni. Itt megint lehetne történelmi eseményekre hivatkozni. De érdemes arra is utalni, amikor azt a tételmet megfogalmazom, hogy *miért van centrális helyzete Magyarországnak ebben a térségben*. Mindazok a kísérletek, amik Trianon után lejátsszódtak, hogy a régiónak a központját eltolják akár északra, akár délre, sikertelennek bizonyultak. Nem sikerült Jugoszláviának sem az, hogy mozgatóereje legyen ennek a térségnek. Nem sikerültek a román törekvések sem, és bizonyos értelemben – ha voltak ilyenek – a csehszlovák kísérletek is kudarcot vallottak.

Keletről Nyugatra Európa közepén

Hozzáteszem, hogy nem heverték ki Trianon következményeit az utódállamok sem. Hiszen amikor arról beszélek, hogy nem alakult ki szerves kapcsolat a régió egyes területei és országai között, akkor nyilvánvaló, ez rájuk is vonatkozik. Mennyire nemcsak Magyarország viszonylatában, azt jól mutatja az elmúlt 15 esztendő története. Csehszlovákiának és Jugoszláviának a szétesése, számomra egyértelmű bizonyítéka annak, hogy bizony-bizony, az utódállamok magukon belül sem tudták megteremteni ezeket a szerves kapcsolatokat. Hozzáteszem azt is, hogy nem lennék meglepődve, ha Románián belül a fejlődést inspiráló vagy belső feszültségek közül már rég nem a magyarság és románság közötti viszony a probléma, hanem az, hogy Románia közeledése a nyugati integrációhoz hogyan játszódhat le anélkül, hogy ebben Erdély, a fejlettebb és geopolitikailag kedvezőbb helyzetben lévő romániai terület, ne kerüljön túlsúlyba.

Amikor a magyar politika szemszögéből a régiókat vizsgálom, számomra a kérdés az, hogy 2004. május 1-jétől, amikor teljes jogú tagjai leszünk az Uniónak, vajon Magyarország a nyugat-európai integráció utolsó bástyája lesz-e, vagy pedig délkeleti, keleti kapuja, amelyen keresztül nemcsak az eszmék, emberek, tőke, áru, szolgáltatás áramlik, hanem valószínűleg – reményeim szerint – a jólét is terjedni fog. Említettem a szövetségi relációt, tehát azt, hogy azért is fontos ez a térség, mert szövetségi kötelezettségeink teljesítésének ez a legjobb terepe. Itt elsősorban a volt Jugoszláviára és a Balkánra gondolok. És abból az előfeltevésekből, hogy Magyarországnak, mint teljes jogú szövetségi tagnak természetesen ki kell venni a közös feladatokban a részét. De azt is hozzáteszem, hogy rajtunk múlik, hogy hol vesszük ki ezt a részünket, és hogyan fogjuk teljesíteni. A balkáni szerepvállalás – a nemzetközi akciókban való részvétel is – a már elmondottak szempontjából is érdekünk lett. Tudjuk éppen az elmúlt 15 esztendőből, hogy milyen sok negatív konzekvenciával járt a balkáni háború, és valószínű, hogy a Balkán problematikus fejlődése továbbiakban is éreztetni fogja a hatását a magyar fejlődésre. De hozzáteszem azt is, hogy miután nemcsak a politika, a politikusok, hanem a szélesebb közvélemény is tisztában van ezekkel a kérdésekkel, a nemzetközi szerepvállaláshoz szükséges magyarországi politikai és tömegtámogatást is ezekben az esetekben tudjuk a leghatékonyabban biztosítani. Emellett szól az is, hogy valóban rendelkezünk bizonyos ismeretekkel ebben a térségben, és ami ennél még fontosabb, hogy megvan az az Isten adta képességünk, hogy könnyebben megértjük az ő bánataikat, gondolkodásukat, ergo jobb partnerséget tudunk velük kialakítani. Hozzáteszem azt is, hogy számos oknál fogva, talán bennünket könnyebben elfogadnak partnerként ebben a térségben, mint más, távolabbi, az ő gondjaikkal, ismereteikkel kevésbé összhangban levő országokat. Ide sorolom én a könnyebb összeköttetést is, ami egy nemzetközi jelenlétnél mindenképpen fontos, és azt, hogy így Magyarország közvetlen hátországgént is működhet. Természetesen nem hagyható figyelmen kívül a szerepvállalásunknál a költségtényező, vagyis mennyivel kisebb költség katonai, rendészeti, politikai szerepvállalást magunkra venni, mint mondjuk távolabbi vidékeken.

A második részben röviden a mai balkáni helyzetről szólnék. Mi jellemzi a balkáni hely-

zetet? Béke van, de nincs megbékélés. Ez egy nagyon fontos pozitív és egy nagyon fontos kevésbé pozitív tartalmat jelent. Vagyis azt, hogyha béke van, még nem gondolhatjuk automatikusan azt, hogy harmónia is van. Ez nincsen. Instabilitás van nagyon sok tekintetben. Instabilitás van az egyes országokon belül. E tekintetben egyetlen egy kivétel van, amely nem is tekintette magát Jugoszláv tagállamnak, ez Szlovénia. Én instabilnak tekintem a horvátországi belső viszonyokat is, és ahogy Kelet fele haladunk, az instabilitás annál markánsabb. Nincsen stabilitás a volt jugoszláv utódállamok vonatkozásában sem. Eljutottak addig, hogy többé-kevésbé normálisan tudnak kommunikálni egymással, tehát diplomáciai kapcsolatban vannak. Nem jutottak el azonban odáig, hogy akár egyetlen egy térség fejlesztése szempontjából fontos kérdést megoldanának. Például az infrastruktúrák hasznosítását keletről nyugati irányban. Már a jugoszláv időben elkezdődött egy Skopjétől Ljubjanáig tartó vasúti infrastruktúra építése. Ez többé-kevésbé el is készült, de a használata nagyon korlátozott. Szlovéniában napirenden sincsen ennek az infrastruktúrának az összekötése a nyugat-európai határral, illetve csak középtávon, 10–15 éves távlatban számolnak ezzel.

A harmadik fontos jellemzője a térségnek, hogy mindez, amit elértek, vagy nem értek el, ez a tartós nemzetközi jelenlétnek és az erőteljes nemzetközi befolyásolásnak köszönhető. Látni kell azt is, hogy a nemzetközi jelenlét meglehetősen korlátozott probléma megoldási képességekkel párosul. Jelesül, ez a masszív és erőteljes ráhatás és konkrét fizikai jelenlét sem tette lehetővé azt, hogy érdemi előrelépés történjen.

A térség instabilitásához sorolom azt, hogy továbbra is – teljesítetlen és megvalósítatlan – „nemzeti programok” vannak. Ezt, ha úgy tetszik, úgy is lehet nevezni, mint a nemzeti egyesülések programját. Megoldatlan továbbra is a szerb, horvát, albán kérdés, de ugyanígy a boszniai muzulmánok kérdése is. Egyelőre elképzelésük sincsen, hogy ezek némelyikét hogyan lehetne megoldani. Ebből a szempontból én az albánt tekintem a legkritikusabbnak, hiszen a legnagyobb dinamikát ez a kérdés mutatja politikai és demográfiai értelemben is. Tessék körülnézni, gyakorlatilag az albánok növekvő jelenlétével kell számolnunk. Nemcsak a most már tradicionálisan albán területnek számító Koszovóban és Albániában, hanem Szerbiában és Montenegróban, Macedóniában és talán Görögországban is. A kérdés az, hogy egy integrálódó, egységesülő Európában ezek a nemzeti programok hogyan kezelhetők, vagy kezelhetők-e egyáltalán? Ha pedig nem kezelhetők, ha nem engedhető tér nekik, amiben én gondolom, hogy igazam van, akkor hogyan oldhatók meg? Ugyanez Horvátország esetében, a Kelet–Hercegovinai horvátok problémája. Ugyanígy megoldatlan a szerbek problémája, elsősorban a szomszédos Boszniában élő szerbek problémája, de nem kevésbé fontos kérdésnek tekintem én a Szerbiába menekült szerbek problémáját, visszatérésüket eredeti lakóhelyükre, elsősorban Horvátországba, illetve a tengerparti vidékekre.

A következő probléma, amivel talán alátámasztanám az instabilitást, az, hogy – most megint kivétel Szlovénia és bizonyos értelemben Horvátország –nincsen hatékony és erre a térségre értelmezhető, alkalmazható tranzíciós modell. A kelet-európai átalakulás, tehát amelyik alapvetően magántőkére és külföldi magántőkére, privatizációra és integrációra

Keletről Nyugatra Európa közepén

épült, ez ott nem alkalmazható egyszerűen azért, mert ez a térség nem ezen az úton indult el. A háborúnak ugyan vége van, de a következményei nincsenek felszámolva. Ezért én megkockáztatom azt a kijelentést is, hogy a kelet-európai modell itteni erőltetésének destabilizáló hatása van. Ezt jól láthatjuk a legutóbbi szerbiai választások kimenetelében. Nem lenne kerek a dolog, ha nem mondanám el, hogy ha én abban a helyzetbe lennék, mit javasolnék ezeknek az országoknak. Nyilvánvaló, hogy nem kérdéses az, hogy ennek a térségnek a jövője is az integráció. Abszolút értelemben az integráció irányában kellene fejlődniük. Azt is látni kell azonban, hogy az integráció ma távolról sem tőlük függ. Én ezért egy balkáni Marshall-segélyt tekintnék optimálisnak, amely egyik oldalról kifejezné az Európai Unió elkötelezettségét a térség iránt, másrészt megteremtené azokat a minimális feltételeket, amelyek egy belső átalakulás és kompatibilitás kifejezésére lehetőséget adnának. Hozzáteszem, ennek a jelét sem lehet látni. Egészen odáig nem, hogy Marshall-segélyt nem volt hajlandó a fejlett világ elfogadni, de még abba se ment bele, hogy egy balkáni konferencia keretében, az érintett országok részvételével és cselekvő együttműködésével próbálják meg rendezni a legkézenfekvőbb politikai problémákat.

Rátérnék előadásom harmadik részére, a magyar teendőkre. Ha a magyar teendőkről próbálok elmélkedni, akkor mindig az jut az eszembe, hogy *aktivitás, aktivitás, aktivitás*. Kétoldalú és nemzetközi, tehát többoldalú keretek között is. Ez az alfája és omegája annak, hogy mindazok, amikről az előzőekben beszéltem, ne csak spekulatív vágyak legyenek, hanem valóság. Azt hiszem, hogy a magyar aktivitáshoz megvannak a lehetőségek, és a politikai feltételeink folyamatosan javulnak. Itt elsősorban a teljes jogú európai uniós csatlakozásra gondolok. Megvan a képesség is, bár én, e tekintetben nem vagyok ilyen optimista. Részben azok miatt a dolgok miatt, amikről szó volt, de hozzáteszem azt is, hogy azért sem, mert valamilyen módon azt a kevés tradíciót, a régió problémái iránti fogékonyságot illetően, amivel a múltban rendelkezünk, elfelejtettük. Annak érdekében pedig, hogy rányissuk a társadalom szemét és a cselekedni akaró és tudó vállalkozóknak, politikusoknak az új generációját kineveljük, ennek érdekében kevés történt. Aláhúznám, hogy az EU-ba való belépésünk egy nagyon fontos, ösztönző momentum lesz a magyar külpolitikában. Még pedig azért, mert nyilvánvaló, lesznek velünk szemben igények, elvárások. Szeretnék, ha a tapasztalatainkat megosztanánk velük, nem vennék rossz néven, ha lennének magyar kezdeményezések is. Én ennél fontosabbnak tartom azt, hogy Magyarország mindazt, amiről beszéltem, egy nagy integráció teljes jogú tagjaként tudná csinálni. Megint a magyar aktivitásra hívnám fel a figyelmet. Hiszen teljesen egyértelmű, hogy az Európai Unió nem tudja, és nem fogja nekünk megmondani, hogy szűkebb környezetünkben, saját és a térség javára mit tudunk csinálni és hogyan csináljuk, de szívesen támogatja, ha valami életre valónak bizonyul. Nyilvánvaló, hogy nem lenne nehéz megszerezni hozzá, azokat az anyagi támogatásokat sem, amelyek nélkül kisebb, vagy nagyobb programok nem valósíthatók meg. Itt nem lehet arról szó, és senki ne gondolja azt, hogy május 1-jétől kezdve majd Brüsszelben nekünk meg fogják mondani, hogy mit csináljunk a szomszédainkkal. Legfeljebb azt, hogy mit

ne csináljunk. Azt hiszem, hogy azt magunktól is tudjuk. Amit tehát hangsúlyozni szeretnék, hogy alapvetően rajtunk fog múlni az, hogy valóban a régió és ezen belül a balkáni térség, Közép-Kelet-Európa súlypontja lesz-e a magyar külpolitikának, diplomáciának, és fontos te-repe lesz-e a magyar érdekek érvényesítésének, a magyar pozíciók erősítésének, vagy sem?

Ami nyilvánvaló, hogy e két utolsó tétel nem képzelhető el másként, minthogy a meg-adott problémákat sikerrel kezeljük. Olyan programokat tudunk kínálni, fogunk kidolgozni itt Magyarországon, amely programok kiterjeszthetők a szomszédokra, és amelyeket szer-ves módon tudunk az egész térségnek a javára hasznosítani. Ezen azt is értem, hogy az én benyomásom szerint most még nincsen kidolgozott térségi stratégiánk, vagyis a „bástya vagy kapu” kérdés nem dőlt el. Nem vagyunk késésben, nem vagyunk elkésve. Hozzá kell látni, és csinálni kell!

Amikor azt mondtam, hogy nincs stratégiánk, a következőkre gondoltam: nem tisztáztuk azokat a konkrét területeket, ahova az erőinket összpontosítani akarnánk. Mondhatnám azt is akár, az infrastruktúra a bizonyítéka annak, hogy mennyire nincs a térség a fejünkben. Elég csak a közel tíz esztendő óta Horgosnál megakadt szerbiai autópályájára gondolni, elég akár a letenyei horvát autópályára gondolni, amelyik 5 éve ott van a határnál, és hát bekal-kulálni, hogy bizony négy-öt esztendőbe még bele fog telni, mire eljutunk a határig mind a két oldalon. Illetve, hogy ne csak magunkat ostorozzam, könnyen előfordulhat, hogy Szlo-vénia felé mi érünk el előbb a határra, és Szlovénia felől nem lesz senki, aki fogadjon ben-nünket. Mert a szlovének fejében sincs benne ez a régió! És miközben Olaszország felé már két autópályájuk van, egyik a másiktól 25 kilométerre, addig már 10 esztendeje vérre menő viták folynak arról, hogy Muraszombattól vajon el kell-e menni a magyar határig, vagy sem. Miközben a szlovén kamionforgalomnak a 80 %-a ezen a reláción folyik!

Nincsenek a területek világosan megfogalmazva, nincsenek meg a programok, és nyil-vánvalóan a hozzárendelt eszközök sincsenek meg. Természetesen nincsenek meg ennek a személyi feltételei. Hozzáteszem még egyszer: nem vagyunk elkésve, de dolgoznunk kelle-ne! Nyilvánvaló, hogy nem lehet tisztázott az sem, hogy miben és milyen mértékben számít-hatunk az Európai Unióra.

Végül nagyon röviden arról, hogy nekünk magyaroknak, Magyarországnak mit kellene tenni ahhoz, hogy elfogadható partnerek legyünk ebben a térségben. Én elsősorban azt mondanám, hogy a legfontosabb: vonzók legyünk minden értelemben! Gion Nándor bará-tunk valamikor a '60-as évek végén fogalmazta meg, mikor itt járt egy írói delegáció, és meg-kérdezték tőle, az író kollegák: hogy mit segíthetünk nektek, vajdasági magyar íróknak. Azt mondta: legyetek valaki! Amikor arról beszélek, hogy vonzóak legyünk akkor én arra gon-dolok első körben, hogy tartós és dinamikus prosperitás kell Magyarországon. Ez a hullám-zás, amit produkálunk nem elegendő sem belül, sem külső megjelenésünk szempontjából. Második helyre teszem a magyar jellegnek a hangsúlyos és szimpatikus, jól érzékelhető megjelenítését. Ne szégyelljük a másságunkat! Bennünket azért ismernek, mert más milye-nek vagyunk, mint a szomszédok. Ha szeretnek bennünket, akkor azért szeretnek, mert az,

Keletről Nyugatra Európa közepén

amiben mások vagyunk, az nekik tetszik. Ez kulcseleme a mi jelenlétünknek. Nekünk saját bőrünkben, a saját arcunkkal kell jelen lenni ebben a régióban elsősorban, és – másodsorban – a fontos nemzetközi szervezetek tagjaiként.

A harmadik dolog, amit nagyon fontosnak tartanék, ez a nyitottság. A magyar társadalomnak el kell utasítania mindenfajta olyan devianciát, amellyel sajnos találkozunk. Az nem vigasz, hogy nemcsak Magyarországon, hanem Európa más fejlettebb részein is van idegengyűlöletet, sovinizmus, antiszemitizmus, cigánygyűlölet, a szomszédok lenézése. A gyűlölet valamilyen szempontból a gyűlölködőknek a szükséglete, no ezt a szükségletet kell kiiktatni a magyar társadalomból. Azt hiszem, hogy ez több mint regionális politikai igény, ez egy nagyon fontos nemzetpolitikai program.

A következő dolog, amit hangsúlyoznék, hogy befogadóak legyünk. Ez nekünk tradíciónk is. Nyilvánvaló, s a jövőt azt ígéri, hogy egyre több szomszéd országbeli magyar és nem magyar fog megjelenni a határokon belül. A magyar szellemtörténetnek nagy napja volt, amikor 15 évvel ezelőtt, vagy 20 évvel ezelőtt Illyés Gyula megfogalmazta azt a mondatát: „Magyar az, aki annak vallja magát.” Amikor befogadó jellegünket szeretném hangsúlyozni, ellentételként azt mondom, hogy ennél többet és kevesebbet sem érdemes mondani. Ha felvetődik a kérdés, hogy mindez milyen hatással van magyar jellegünkre, a válasz ez: olyan hatással van, amilyen hatást engedünk neki, amilyen módon mi integrálni tudjuk magunk javára a beáramló tömegeket és mindazokat a szokásokat, eszméket, amelyeket magunkkal hoznak.

Hangsúlyozni szeretném, mert kevésbé ismert, hogy ebben a magyar tradíciók nagyon jók. Nemcsak a történelembe visszanyúlva, hanem az utolsó tizenöt év történetéből is. Például a kínaiaknak a befogadását Magyarországon én ennek a tradíciónak a folytatásaként látom. Nagyon fontosnak tartom továbbá azt, hogy legyünk nagyon civilizáltak a politikában, a társadalmi életünkben. És nem csak arra gondolok, hogy hogyan viselkedünk a Parlamentben, a hivatalainkban, hanem, arra is gondolok, hogy hogyan néznek ki a mellékhelyiségek a határállomásokon. Mégis a legfontosabb területe civilizáltságunknak a vitáink lennének, és hogy hogyan érvényesítjük a magyar érdekeket.

Tálas Péter tudományos kutató

Egy olyan kérdéscsoporttal szeretnék foglalkozni, amely, úgy gondolom, a konszolidációt meglehetősen hosszan el fogja nyújtani a Balkán térségben. Azokról a strukturális válságokról szeretnék beszélni, amelyeket nem lehet néhány éven belül, csak évtizedeken belül megoldani. Előtte azonban szeretném felhívni a figyelmet a balkáni dráma szélesebb kereteire.

A Kelet-Közép-Európában az elmúlt másfél évtizedben lezajlott biztonságpolitikai irányváltását valószínűleg az európaizálódás és a renacionalizáció fogalmaival ragadhatjuk meg a legáltalánosabban. E két, egy időben zajló folyamat szűkebb térségünk valamennyi országát és társadalmát érintette. A gazdasági-társadalmi válságból való kilábalás és a gyors mo-

dernizáció reményében ugyanis a kétpólusú világrend összeomlását követően szinte valamennyi kelet-közép-európai társadalom céljai között megjelent az európai politikai értékeken alapuló demokratikus jogállam és a piacgazdaság kialakítása, az európai, illetve az euroatlanti integrációs szervezetekhez való közeledés szándéka. Másfelől viszont – a tömbpolitika által évtizedekig rájuk oktrojált korlátozott szuverenitás fogságából kiszabadulva – valamennyien újrafogalmazták nemzeti érdekeiket, önálló kül- és biztonságpolitikájukat. Vagyis bizonyos értelemben visszatértek a nemzetfejlődésnek arra az útjára, amelyről a második világháborút követően vagy azt megelőzően letérni kényszerültek.

Látnunk kell azonban, hogy a két folyamat a térség különböző nemzetei esetében – államjogi helyzetüktől, társadalmak szerkezetétől, demokratikus politikai hagyományaik minőségétől, kulturális tradícióiktól, gazdaságaik nyitottságától és fejlettségétől függően – meglehetősen eltérő mélységű és intenzitású volt, és az még ma is. Míg például a renacionalizáció az önálló államisággal rendelkezők esetében többnyire „csupán” a modern jogállamiság megteremtését, nemzetgazdaságuk piacgazdasággá alakítását, valamint kül- és biztonságpolitikájuk nemzeti alapokra való helyezését jelentette, addig a környezetünkben felbomló föderatív államok nemzeteinek esetében az önálló államiság teljes – társadalmi, politikai és intézményi – vertikumának kiépítésével járt együtt. Míg az előbbi esetben többnyire a nemzetállam külső integrációja, illetve az ezt elősegítő európaizálódás lett a domináns, az utóbbiak esetében a nemzetállam belső integrációjának megteremtése, illetve megerősítése lett a rendszerváltás kulcskérdése, és ebben az újjáéledő nacionalizmusokra hárult a legfőbb integratív szerep. Kissé leegyszerűsítve arról van szó, hogy a közép-kelet-európai országok egy részében a társadalom nemzetközi integrációját meg kellett és meg kell előznie nemzeti integrációjuknak, még akkor is, ha ennek szélsőséges megnyilvánulásai a 20. század végén és a 21. század elején anakronizmusként hatnak.

Történeti szempontból a volt Jugoszlávia felbomlása beilleszthető a kelet-közép-európai régió 1990-es években lejátszódó folyamataiba. A renacionalizáció és az európaizálódás szempontjából Jugoszlávia sajátos helyet foglal el a közép-kelet-európai régióban. Nem elsősorban abból a szempontból, hogy itt a renacionalizáció vált egyértelműen dominánssá (a balti és a visegrádi országoktól eltekintve ugyanis a régió egészére ez volt jellemző), s nem is csupán az ország föderális jellege miatt (ilyen volt ugyanis a Szovjetunió és Csehszlovákia is), hanem mindenekelőtt azért, mert az országon belül fennálló etnikai-nyelvi, gazdasági fejlettségbeli és vallási-kulturális különbségek miatt a két folyamat tagköztársaságokként (sőt nem egyszer a tagköztársaságokon belül is) igen eltérő intenzitással jelentkezett. Az európaizálódás, amely 1988 májusában az Európai Közösséggel kialakított rendszeres párbeszéddel indult meg Jugoszláviában, már a kezdetektől csak az arra leginkább alkalmasnak tűnő köztársaságok, a délszláv államalakulaton belül tehát elsősorban Szlovénia és Horvátország számára jelentett vonzó perspektívát. Ráadásul a rendszerváltás közös élményének kezdeti eufóriáját regionális szinten csakhamar felváltotta a közép-kelet-európai országok integrációs versenyfutása. Ez Kelet-Közép-Európa fejlettebb országainak új politikai

Keletről Nyugatra Európa közepén

elitjeiben, így Jugoszlávia említett két köztársaságának vezetőiben is felerősítette azt a félelmet, hogy a régió (Jugoszlávia esetében a föderáció) foglyaiként esetleg lemaradhatnak az integrációról, s így a fejlett centrum és a leszakadó félperiféria új határvonalainak innen-ső oldalán rekednek. Az ettől való félelem igen erőteljessé tette az északi köztársaságok föderáción belüli függetlenedési törekvéseit. A másik oldalon hasonló félelem kerítette hatalmába a déli köztársaságokat is (különösen a két kisebbet, Macedóniát és Montenegrót), melyek felzárkózási kilátásait a föderáció felbomlása esetén a periferizálódás, vagyis a közép-európai régióról való leszakadás veszélye mellett a kisállami státusba való lesüllyedés perspektívája is csökkentette. Ők tehát – az északi köztársaságokkal szemben – kezdetben igyekeztek fenntartani a föderációt.

A rendszerváltás perspektívája egy további dimenziót is adott a Jugoszlávián belüli vitáknak. A piacgazdaságra való áttérés, a belátható közelségbe kerülő privatizáció, a jugoszláv vagyoni újraelosztásának kihívása ugyanis igen éles harcot indított meg egyfelől a föderáció apparátusa köré csoportosuló politikai elit, másfelől viszont az egyes köztársaságok „nemzeti középosztályait” képviselő csoportok között, amelyek szintén igyekeztek úgy helyezkedni, hogy bekerüljenek az uralomra kerülő politikai elitbe, továbbá, hogy minél többet hasíthassanak ki a tőkésessé válás folyamatához nélkülözhetetlen állami vagyonokból. Ráadásul az 1989-es 90-es esztendő egyfajta ideológiai és politikai diszkrépanciával is megterhelte a Jugoszlávián belüli viszonyt. Szerbiában elmaradt a rendszerváltás, s az új közjogi keretek között egyre erőteljesebben nyert teret az etatizmus és a nyíltan vállalt nagyszerb nacionalizmus. Szlovéniában viszont egy új, polgári demokratikus, a nyugati gazdasági expanziótól védett „nemzeti piacgazdaság” megteremtését célul kitűző, Horvátországban pedig egy radikális függetlenségi politikai elit került hatalomra az 1990. áprilisi választások nyomán. Jugoszlávia túlélési lehetőségét és esélyeit tehát már pusztán az is jelentősen korlátozta, hogy a föderáción belül egyfajta „egy ország – több rendszer” állapot alakult ki.

Mindezek eredményeként a föderáció tagállamainak új politikai elitjei úgy vélték, hogy előbb át kell alakítaniuk, le kell bontaniuk a közös államot, meg kell teremteniük saját nemzetállamaikat, meg kell erősíteniük társadalmi nemzeti identitását, és csak ezt követően léphetnek át a nemzetek feletti európai struktúrákba. Ugyanakkor Jugoszlávia belső határai korántsem fedték le oly mértékben a nemzeti-etnikai-kulturális határokat, mint például Csehszlovákiában, s ami még ennél is fontosabb, egyetlen nemzetnek, illetve tagköztársaságnak (még Szerbiának) sem volt akkora geopolitikai túlsúlya egész Jugoszlávián belül és jelentősége nemzetközi értelemben, mint a Szovjetunió belüli Oroszországnak. A Jugoszláviában újjáéledő nacionalizmusok tehát, egyrészt erőteljesebben egymásnak feszülhettek, másrészt – legalábbis Bosznia–Hercegovina és Horvátország esetében – tagköztársaságon belüli problémaként is megjelentek. Ennek nem annyira Jugoszlávia felbomlásának tényében, hanem inkább annak drámai lefolyásában volt döntő szerepe.

Végül látnunk kell azt is, hogy Jugoszlávia felbomlására és annak drámai dinamizmusára döntő hatással volt a bipoláris világrend összeomlása is. Az ezt követő politikai „rendet-

lenség” bizonytalansága ugyanis soha vissza nem térő történelmi alkalmat kínált az önálló nemzeti érdekek megfogalmazására. Az itteni politikusi generáció az 1989-es politikai földindulást, a kétpólusú világrend összeomlását látva a tömbökön kívüli Jugoszláviában is úgy érezte, hogy most kell az önálló nemzetállamot teremtenie. Most, mielőtt kialakul az új geopolitikai erőtereket, meghatározottságokat és kényszereket hordozó új status quo, mert utána esetleg már soha nem lesz erre alkalma.

Az, hogy Jugoszlávia dezintegrációja beilleszthető a keletközépeurópai régió 1990-es években lejátszódó folyamataiba, korántsem jelenti azt, hogy történelmi szükségszerűségként tekinthetnénk a felbomlás véres megvalósulására is. Még kevésbé jelenti azt, hogy a balkáni dráma kiváltó okai között ne állíthatnánk fel bizonyos hierarchiát. A délszláv válság háborúkká való eskalációjának legfontosabb okát Szerbiában, pontosabban annak a szerb nacionalista politikának a hatásában kell keresnünk, amely Slobodan Milosevic 1986-os hatalomra kerülésével vette kezdetét. Jugoszlávia egészének recentralizációjára vonatkozó kísérlete ugyanis lángra lobbantotta a többi délszláv nemzet nacionalizmusát is, így politikája valójában a jugoszláv föderáció szétesését alapozta meg. A recentralizálás kudarcát követően már a milosevici politika is a külön nagyszerb állam létrehozását, s ennek következtében a köztársasági határok háborús eszközökkel való módosítását tekintette céljának. Vagyis horvátországi, boszniai és koszovói puskaporos hordók kanócait Slobodan Milosevic gyűjtötte meg, még ha az elmúlt tíz esztendő délszláv eseményeinek alakulásában a horvát, a bosnyák és az albán nacionalizmusra is igen komoly felelősség hárul.

Ha azonban tekintetünket az új évezred harmadik évének Balkánjára vetjük – különösen az 1997-es összeomlás óta mély válságban lévő Albániára, a Boszniában megroppant daytoni rendszerre, a megoldatlan koszovói kérdésre – látnunk kell azt is, hogy a délszláv válságnak a milosevici nagyszerb törekvéseknél jóval mélyebb és általánosabb okai is vannak. Mert például a Macedóniában nyílt fegyveres harccá fajult albánszláv konfliktus ugyanis éppúgy nem magyarázható közvetlenül Milosevictyel és a nagyszerb nacionalizmussal, miként nem vezethető le ezekből Albánia politikai kettészakítotttsága vagy a Boszniában újjáéledő horvát szeparatizmus sem. Ennek belátása kulcsfontosságú a balkáni konfliktusok kezelése szempontjából.

A kérdés tehát amellyel a hátralévő időben röviden foglalkozni szeretnék az, hogy melyek a délszláv válság mögött meghúzódó mélyebb és általánosabb strukturális okok. Az elmúlt évtized eseményei az mutatják, hogy öt, egymással gyakran szorosan összefüggő tényezőnek – ezek közül is mindenekelőtt kettőnek – a kulcsfontosságú szerepe volt és van a jugoszláv dezintegráció véres drámájában:

- (1) az etnikai alapú és antidemokratikus nacionalizmusnak;
- (2) a közhatalmi (államkormányzati) intézmények gyengeségének;
- (3) a balkáni gazdaságok válságának;
- (4) az igazságszolgáltatás deformálódásának;
- (5) valamint a menekültkérdés megoldatlanságának.

(1) A volt Jugoszláviában – mint általában a kelet-közép-európai térségben – mindig jelen volt a nacionalizmus. A kérdés inkább az volt, hogy mit kezd ezzel a mindenkori politikai elit: igyekszik-e normális mederben tartani, vagy meglovagolja, netán előhívja és gerjeszti politikai céljai érdekében. A lappangó nacionalizmusok általában mindaddig nem értek el áttörést, amíg pusztán alulról szerveződtek. Az 1991–95 közötti drámában a fordulópontot e tekintetben az jelentette, amikor a szerb párt és újdonsült vezére lényegében magáévá tette a nagyszerb platformot és a föderáció területén élő szerbek érdekeire hivatkozva „kemény kézzel” kezdett politizálni. A nagyszerb törekvések ugyanis lánggra lobbantották a horvát és bosnyák nacionalizmusokat is, s az 1980-as évek legvégén a nemzeti középosztályok azon a vezetőit juttatták e köztársaságok élére (Franjo Tudjman, Alija Izetbegovic), akik a Belgráddal való konfrontációban látták a megoldást. E tekintetben látszólag még a korabeli ljubljanai vezetés sem jelentett kivételt, amely a politikailag és etnikailag is homogén Szlovénia függetlenségének deklarálását követően, 1991. június 27-én, abban a – mint utóbb kiderült jogos – reményben vállalta a Jugoszláv Néphadsereggel való szembeszállást, hogy képes lesz maga mellé állítani a nemzetközi közvéleményt, s a szlovén függetlenség kérdését kiemeli a „beljugoszláv” viták keretei közül. Az 1990-es évek végén lényegében hasonló taktikához folyamodott a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK), s 2001-ben a macedóniai albán szeparatisták is ezt az utat próbálták járni.

Látnunk kell azonban, hogy míg a szlovéniai „tíznapos háború” a jugoszlávizmus és szlovén szecesszionizmus között zajlott, addig Horvátországban, Boszniában, Koszovóban vagy Macedóniájában a frusztrált délszláv nacionalizmusok között zajlott, illetve zajlik a küzdelem. E nacionalizmusok eredendő természetükből fakadóan antidemokratikusak és minden más etnikummal szemben konfrontatívak: hiszen nem csupán a szerbhorvát, a szerb–muzulmán és a szerbalbán gyűlölködés vezetett háborúkhoz és fegyveres összecsapásokhoz, de Boszniában a horvát–muzulmán, Macedóniában pedig az albánmacedón is. S Koszovóban sem csupán az albánszerb szembenállás okoz(ott) feszültséget, hanem általában az albánok és nem albánok – szerbek, muzulmánok, romák – közötti ellentétek.

Az etnikai alapú antidemokratikus nacionalizmusok konfrontációja nem csupán azért tekinthető a délszláv válság kulcsfontosságú kérdésének, mert az utóbbi évtizedben mindenekelőtt ezek vezettek a fegyveres konfliktusokhoz, hanem azért is, mert az eddigi tapasztalatok alapján, a nemzetközi közösség éppen e területen mutatkozott a legtehetetlenebbnek. Az általa ajánlott és erőltetett multietnikus, multikulturális alapon nyugvó megoldások ugyanis, az elmúlt nyolc esztendő során sorra kudarcot vallottak.

(2) Az etnikai alapú antidemokratikus nacionalizmusok mellett a délszláv válság másik strukturális oka a közhatalmi – az állami-kormányzati – intézmények gyengesége és törékenysége. Ennek következtében ugyanis az itteni hatalmak képtelenek garantálni a lakosság gazdasági, jogi és személyes biztonságát. A mély intézményi válság csak részben magyarázható azokkal az általános történelmi és politikai okokkal (demokratikus hagyományok hiánya, kommunista múlt stb.), amelyekkel valamennyi kelet-közép-európai rendszerváltó

országnak meg kell(ett) küzdenie. Legalább ekkora szerepe volt a politikai intézményrendszerek működésének összeomlásában az antidemokratikus nacionalizmusok konfliktusainak, illetve az elmúlt tíz esztendő háborúinak.

Elég csupán a ma békésnek tűnő Boszniára tekintünk, ahol a nemzetközi közösség hét-éves erőfeszítése, illetve az újjáépítésre és a békefenntartásra fordított több mint 5 milliárd dollárja ellenére sem sikerül megteremteni a remélt állami egységet. A szerb és horvát nacionalista pártok által uralt Bosznia ugyanis – a daytoni célkitűzések ellenére – továbbra is két (sőt, inkább három) olyan, egyre inkább elkülönülő föderációból áll, ahol csupán virtuális a szövetségi hatalom. Ahol a Daytonban tervezett egy helyett hivatalosan még ma is két, a gyakorlatban pedig három hadsereg létezik (a szerb VRS, a bosnyák AHiB, és a horvát HVO), ahol máig nem sikerült létrehozni az egységes határőrséget. Ahol továbbra is a kisebbségeket érintő incidensek tucatjairól számoltak be a nemzetközi rendőri szervek. Ahol továbbra is megoldatlan a menekültek visszatérése, s ahol a keményvonalasok érezhetően abban bíznak, és arra számítanak, hogy a nemzetközi erők nem állomásozhatnak az idők végeztéig Boszniában.

Még ennél is nagyobb problémát jelent, hogy Balkán-térség válság és háború sújtotta övezeteiben az elmúlt évtizedben szinte minden szinten szétfelbomlott az állami infrastruktúra és az adminisztráció működése, több tekintetben virtuálissá vált a törvényesség és a rend, elszürkült-elfeketedett a gazdaság. Ennek következtében a politikai, a gazdasági és katonai hatalom még a kommunista korszaknál is szorosabban összekapcsolódó szinonim fogalmakká váltak a térségben, lehetővé téve azt, hogy a hatalmat megragadó és birtokló elittek elsősorban saját személyes, illetve szűk környezetük (családtagjaik, rokonaik) és klientúrájuk (baráti és ismerősi körük) érdekérvényesítési eszközeként tekintsenek a közintézményekre és a közpénzekre.

A közhatalmi intézmények válságos helyzete és a korrupció a Balkánon több szempontból is kulcsprobléma:

- Egyrészt, mert ennek felszámolása nélkül nem valósítható meg egyetlen, a balkáni társadalmi válságokból való kilábaláshoz elengedhetetlen reform sem.
- Másrészt, mert az intézményi válság felszámolása többnyire csak közvetetten támogatható külföldről (miként történt ez a szerb ellenzékkel 1999-2000 folyamán), illetve közvetlenül olyan esetekben, amikor az adott ország vagy országrész lényegében nemzetközi felügyelet alatt áll (pl. Bosznia 1995-től, Koszovó 1999-től).
- Harmadrészt, mert az intézményi válság felszámolása feltételezi az adott ország releváns politikai erőinek aktív, belső támogatását. E nélkül ugyanis – mint azt Bosznia és Koszovó kapcsán már jeleztem – a konszolidáció többnyire csak látszólagos, átmeneti és törékeny, még a nemzetközi jelenlét mellett is.
- Negyedszer, mert a konfliktusok tárgyalásos megoldását elutasító antidemokratikus nacionalizmusok mellett, leginkább a közintézmények válsága miatt futottak és futnak zátonyra a nemzetközi közösség béketeremtő erőfeszítései is. Az intézmények deformálódása

Keletről Nyugatra Európa közepén

lehetetlenné teszi a társadalmi válság felszámolásához nélkülözhetetlen külső gazdasági és pénzügyi támogatást is.

(3) A délszláv válság egyik további strukturális oka, az itteni gazdaságok katasztrofális állapota. A fegyveres harcok pusztító gazdasági következményeit valószínűleg éppúgy nem kell ecsetelni, miként belátható a balkáni gazdaságoknak az az elszigetelődése is, amit a nemzetközi szankciók okoztak az amúgy is tőkeszegény volt jugoszláv tagköztársaságoknak. A gazdasági visszaesés mértékét e tekintetben csupán a harcok intenzitása és az egyes köztársaságok tartalékai módosították némileg. Továbbá az a tény, hogy a balkáni térségen belül már a válság kirobbanása előtt is jelentősek, némely esetben pedig egészen hatalmasak voltak a gazdasági különbségek.

A helyzetet csak tovább rontotta, hogy a hatalmi pozícióba került, a közhatalmi intézményeket kisajátító balkáni nacionalista elitek az elmúlt tíz év során többnyire mereven elzárkóztak a valódi piacgazdasági reformoktól, s ha formálisan tettek is erre mutató kísérleteket (pl. privatizáció), azt éppúgy alárendelték saját szűk klientúrájuk érdekeinek, illetve az etnikai szempontoknak miként a gazdasági javak szétosztását. Ennek következtében a gazdasági pozíciók és a volt állami tulajdonok szétosztása a legtöbb esetben nem csak az etatizmust erősítette, de komoly mértékben hozzájárult az etnikai feszültségek elmélyüléséhez, most nem is beszélve a korrupcióról. Mindezek oda vezettek, hogy az 1990-es évek végére volt Jugoszlávia egyes régióiban (pl. Koszovó) a feketegazdaság, illetve a nemzetközi segélypolitika lett a lakosság legfőbb megélhetési forrása. Az ilyen övezetekben a hivatalos gazdasági infrastruktúrából kirekesztett társadalmi csoportok vezető rétege a feketegazdaság legjövődélmezőbb területeinek irányítását ragadta magához: az illegális fegyver és kábítószerekkereskedelmet például olyannyira sikeresen, hogy annak nemzetközileg is meghatározó szereplőjévé vált. Ez pedig óhatatlanul magával hozta a szervezett bűnözés megerősödését, amely – épp a közhatalmi intézmények gyengesége miatt – könnyen utat talált a politikához.

A balkáni gazdaságok válsága kapcsán látnunk kell azt is, hogy térség gazdasági konszolidálása elképzelhetetlen komoly külföldi, nem segély jellegű gazdasági részvétel nélkül. Ugyanakkor a térség mindaddig nem várhat komolyabb Nyugati támogatásra, amíg kérdéses politikai stabilitása, s nem sikerül átalakítani az itteni országok politikai, gazdasági, és pénzügyi intézményrendszerét.

(4–5) A közhatalmi intézményeknek az antidemokratikus nacionalista elitek általi kisajátítása törvényszerűen vezetett el a hatalmi ágak szétválasztása elvének és az igazságszolgáltatás függetlenségének gyakorlati felszámolásához. Ez utóbbiakban ugyanis szintén a klientúrák érdekeit, az antidemokratikus nacionalizmus elveit érvényesítették a hatalomra kerülők, most nem is beszélve arról, hogy az intézményrendszer feletti demokratikus ellenőrzés hiánya széles teret nyitott a törvények sajátos értelmezésének. Mindez oda vezetett, hogy az igazságszolgáltatás működésében uralkodóvá vált az etnikai és politikai diszkrimináció.

Az igazságszolgáltatás torzulásának és a törvényesség relativizálódásának egyik legsúlyosabb általános következménye, hogy mindmáig hatalmas akadályokat állít a térséget

jellemző válság felszámolása elé. Nem csupán abban az értelemben, hogy mindenütt növeli a társadalom tagjainak bizonytalanságérzetét, de mindenekelőtt oly módon, hogy a háborútól sújtott területeken lényegében megoldhatatlanná teszi a menekültkérdést. Részben ennek tudható be ugyanis, hogy az 1991 és 1999 között otthonaikból elűzött menekülteknek napjainkig mindössze 38 százaléka tért vissza eredeti lakhelyére. Ezt az arányt akkor is igen alacsonynak kell tekintenünk, ha tisztában vagyunk azzal, hogy számos helyre – különböző okok miatt – eleve elképzelhetetlen a visszatérés (lerombolt falvak, más menekültek által elfoglalt területek stb.). Pedig a menekültkérdés megoldása – ott ahol az lehetséges – igen sürgető lenne. A nemzetközi tapasztalatok, illetve az ezeken alapuló előrejelzések szerint ugyanis, az idő múlásával egyre kevesebb az otthonaikból elűzöttek hazatérésének valószínűsége, ez pedig magában rejtje azt a veszélyt, hogy az etnikai gyűlölködés hosszú távra prolongálódik a térségben, végképp szertefoszlata a multietnikus és multikulturális együttélésnek még jövőbeni reményét is.

Az igazságszolgáltatási rendszer, a törvényesség, sőt általában a demokratikus intézményrendszer egészének újjáépítése és legitimálása szempontjából valószínűleg a háborús bűnösök felelősségre vonásának kérdése a legfontosabb. S ennek távolról sem 'pusztán' múlt, az áldozatok szemszögéből van jelentősége, hanem mindenekelőtt a balkáni helyzet jelenének és jövőjének normalizálása miatt. Mindaddig ugyanis, amíg ki nem mondjuk, hogy az elmúlt évtized valóságos kihívásaira adott balkáni válaszok (a háborúk, az etnikai alapú antidemokratikus nacionalizmusok, a kölcsönös diszkrimináció stb.) alapvetően abnormálisak voltak, addig aligha valószínű, hogy továbbléphetünk a válság felszámolása felé. A háborús bűnösök felelősségre vonása ilyen értelemben nem más, mint a Balkán kizökkenéstől a európai folyamatok tengelyére való visszaállítása. Mindenképpen pozitív fejlemény, hogy a fenti tételt – ti. a felelősségre vonás szükségességét – a délszláv térségben is egyre kevesebben kérdőjelezik meg.

Tabajdi Csaba

A külpolitika hármaskörös címszó fából vaskarika. Három prioritás nem lehet, mert már nem prioritás. Körülbelül három éve írtam meg azt, hogy már nem igaz ez a tétel, és próbáltam egy más beosztást. A Népszabadságban jelent meg, – angolul is a Külpolitika egyik számában. De tulajdonképpen néhány gondolkodó külügyesen kívül ez elzúgott az egész külügyi vezetés feje mellett. Mi az, hogy jószomszédsági politika? Szomszédaink teljesen heterogének voltak már eddig is. Most meg különösen ez lesz a helyzet, mert lesznek EU-tagok, lesznek EU-várázóok és az EU iránt tartósan sóvárgók, tehát az EU-ból tartósan ki maradók. Csak egy, ami nem lényegtelen szempont. Készületlenek vagyunk. Én ezt állandóan érzékelem naponta, mint Európa Parlamenti megfigyelő. Sokkal több lehetőségünk lenne, ha lenne mögöttünk intellektuális háttér.